

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Seminarium „Nieoczekiwane powroty Gustawa Morcinka” (Katowice, 22 stycznia 2018 r.)

Author: Agnieszka Maroń

Citation style: Maroń Agnieszka. (2018). Seminarium „Nieoczekiwane powroty Gustawa Morcinka” (Katowice, 22 stycznia 2018 r.). “Nowa Biblioteka” (nr 3 (2018), s. 219-224)

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agnieszka Maron

Zakład Kultury Czytelniczej i Informacyjnej
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: agnieszka.maron@gmail.com

Seminarium „Nieoczekiwane powroty Gustawa Morcinka” (Katowice, 22 stycznia 2018 r.)

22 stycznia 2018 r. w sali konferencyjnej Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej (dalej: CINIbA) odbyło się seminarium pt. „Nieoczekiwane powroty Gustawa Morcinka”, poświęcone powojennej twórczości pisarza oraz jej recepcji. Wydarzenie zorganizowały: Wydział Filologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego oraz CINIbA.

W sali konferencyjnej CINIbA zebrali się naukowcy i miłośnicy twórczości autora *Wyrąbanego chodnika*. Wyjątkowymi gośćmi byli uczniowie Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 2 im. G. Morcinka z Rudy Śląskiej.

Impulsem do spotkania była publikacja Lucyny Sadzikowskiej *Szukanie kluczy. O literaturze poobozowej Gustawa Morcinka*, która ukazała się w 2017 r. nakładem Wydawnictwa „Śląsk” i jest kolejną pracą tej autorki dotyczącą twórczości śląskiego pisarza. W 2016 r. katowicki oddział Instytutu Pamięci Narodowej opublikował *Listy z Dachau. Gustaw Morcinek do siostry Teresy Morcinek* w opracowaniu Krystyny Heskiej-Kwaśniewicz i L. Sadzikowskiej. Publikacja ta w 2017 r. znalazła się na liście książek nominowanych do Nagrody Historycznej miesięcznika „Polityka” w dziale wydawnictw źródłowych. Członek jury Dariusz Stola napisał o niej w uzasadnieniu nominacji: „Katowicki IPN opublikował starannie, ze szczegółowymi przypisami, 119 listów Morcinka do siostry, pisanych pierwotnie po niemiecku na obozowych for-

mularzach. [...] Za ten poruszający dokument obrony człowieczeństwa w nieludzkich warunkach Dachau wydawcom tomu należą się słowa uznania” (Borodziej, Stola, Szaynok, Władyka, Zaremba, 2017, s. 89). Niewątpliwie słowa uznania należą się przede wszystkim autorkom, które wykonały swą pracę z niezwykłym oddaniem i pieczołowitością.

Otwierając seminarium, Jadwiga Witek, rzecznik prasowy CINIbA, powitała prelegentów i zgromadzonych gości oraz przedstawiła moderatorkę sesji – K. Heska-Kwaśniewicz. Następnie Jacek Filus, dziennikarz oraz wykładowca Zakładu Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, przywołał ducha twórczości G. Morcinka, recytując fragment *Listów spod morwy*, m.in. „Choinka, światła, cisza, najpiękniejsza kolęda niemiecka, a pod choinką dwóch moich towarzyszy niemieckich, którzy widocznie ostatnim wysiłkiem wywlekli się z bloku, by pod nią znaleźć śmierć” (Morcinek, 1946, s. 40). Krótki ustęp z listu pisarza do przyjaciółki, opisujący wstrząsające wspomnienia z jego pierwszej wigilii w obozie w 1939 r., nie tylko wprowadził słuchaczy w tematykę obozową, ale przede wszystkim pokazał G. Morcinka jako wnikliwego i niezwykle wrażliwego obserwatora, nieustannie poszukującego odpowiedzi na nurtujące go pytania egzystencjalne.

Na wstępie K. Heska-Kwaśniewicz opowiedziała o paradoksie związanym z postacią G. Morcinka. Za życia nie miał szczęścia w związkach, w życiu prywatnym spotkało go wiele krzywd ze strony kobiet, ale po śmierci to właśnie kobiety zajmują się jego twórczością, przypominają o bogactwie ukrytym w jego literaturze. K. Heska-Kwaśniewicz nazywa te młode badaczki „morcinkułami” i wskazuje na wkład L. Sadzikowskiej, która w swej pracy pokazuje G. Morcinka odmiennego od jego obiegowego wizerunku. Twórca wprowadził tematykę Śląska, kopalni i górników do literatury polskiej i świadomości Polaków, a dla większości z nich funkcjonuje obecnie jako autor skądinąd znakomitej noweli *Łysek z pokładu Idy*. W jego dziełach przewijają się pytania o moralność, sumienie, sens życia ludzkiego, naturę ludzką, egzystencjalność, duchowość... K. Heska-Kwaśniewicz zwróciła uwagę, że pisarz stawia te pytania jako człowiek po przejściach. Jesienią 1939 r. został on zadenuncjowany przez byłego ucznia, aresztowany przez gestapo i osadzony ostatecznie w obozie w Dachau. Jego współtowarzyszami byli m.in. pisarze, naukowcy, księża i harcerze, którym obcy był lęk przed śmiercią. I to właśnie pytanie: Jak można nie odczuwać lęku przed śmiercią? pojawia się w każdej powojennej książce G. Morcinka.

L. Sadzikowska, poproszona przez moderatorkę o zaprezentowanie swojej książki i pracy nad twórczością G. Morcinka, wskazała „momenty graniczne”, które zaważyły na jej stosunku do pisarza i jego

dział. Takim momentem była dla badaczki lektura *Listów spod morwy*, kierowanych przez pisarza po opuszczeniu Dachau do przyjaciółki z lat młodszych Władysławy Ostrowskiej mieszkającej w Biviers we Francji. W odróżnieniu od obozowych listów wysyłanych do zatroskanej siostry, w tej korespondencji otwarcie opisywał wojenne okrucieństwa. Wydaje się niewyobrażalne, jak można przeżyć zło i później o tym pisać. Innymi ważnymi dla autorki tytułami okazały się zbiory *Zagubione klucze* oraz *Judas z Monte Sicuro*. L. Sadzikowska przywołała opowiadanie *Płonący czołg*, w którym pojawia się motyw zasadności i sensu zemsty, mimo upływu lat ciężającej na sumieniach bohaterów. Jeden z nich przytacza wojenne wspomnienie, kiedy kilku jego współtowarzyszy w wyjątkowo okrutny sposób zemściło się na niemieckim żołnierzu, który okazał się Ślązakiem. Uczestnik wydarzenia nie zrobił nic, by powstrzymać agresję i stanąć w obronie Polaka-Niemca.

Z kolei K. Heska-Kwaśniewicz opowiedziała o traumatycznych przeżyciach żydowskiego pisarza Stanisława Wygodzkiego, które także opisał G. Morcinek w jednym z opowiadań. Kiedy S. Wygodzki znalazł się wraz z żoną i pięcioletnią córką w transporcie jadącym do Auschwitz, zdecydował się na przyjęcie wraz z całą rodziną trucizny. Dla jego żony i córki przyjęta dawka okazała się śmiertelna, a on sam uniknął ich losu, gdyż cały transport więźniów został wyzwolony.

Te dwa opowiadania stały się przyczynkiem do dyskusji w trakcie seminarium z obecną na sali młodzieżą szkolną. Czy należy, czy warto się mścić? Czy S. Wygodzki był mordercą? Moderatorka zadała te pytania młodym ludziom, zachęcając ich do wyrażania własnych opinii na podstawie indywidualnych doświadczeń i przemyśleń. Wywiązała się interesująca dyskusja, gdyż część uczniów uznała, że należy powstrzymać chęć zemsty, która nie przynosi spodziewanej ulgi. Zemsta – w ich opinii – powoduje, iż człowiek zostaje sam ze świadomością własnego występkę i z wyrzutami sumienia. Inni uczniowie byli zdania, że natura ludzka jest tak skonstruowana, iż zemsta niesie ze sobą chwilową ulgę i oczyszczenie, pozwala się uwolnić od złych doświadczeń. Młodzi uczestnicy seminarium podkreślali, że jako żyjący współcześnie nie są uprawnieni do oceniania wyborów ludzi w czasach wojny, gdyż realia ich życia są całkowicie różne. Dokonany przez S. Wygodzkiego wybór wymagał od niego odwagi i sam fakt, że żył potem ze świadomością popełnionego czynu, świadczy o jego sile. Kiedy jeden z uczniów przyznał, że będąc na miejscu bohatera opowiadania Morcinka, popełniłby samobójstwo, moderatorka przywołała pojęcie winy niezawinionej i zwróciła uwagę, że samobójstwo S. Wygodzkiego nic by nie zmieniło, a fakt, że wybrał życie i mógł opowiedzieć swą historię pisarzowi, spra-

wił, iż ta śmierć nie poszła na marne, ale została utrwalona w literaturze i wciąż jest inspiracją do rozmowy o winie i sumieniu.

Na zakończenie dyskusji z młodzieżą K. Heska-Kwaśniewicz zapytała uczniów, jaka jest ich zdaniem obiegowa opinia na temat twórczości G. Morcinka i co oni sami o niej sądzą; czy potrzebna jest szersza i głębsza wiedza o G. Morcinku. Młodzież opowiadała o swoim odkrywaniu bohaterów jego opowiadań (*Czarna Julka*, *Łysek z pokładu Idy*), o swoistej ponadczasowości ich losów. Wspominano także o „filmowości” Morcinkowych fabuł i o tym, że ekranizacja opowiadań wpłynęłaby zapewne na wzrost zainteresowania jego twórczością.

W kolejnej części spotkania badacze przedstawiali swoje przemyślenia dotyczące wielu aspektów dorobku literackiego śląskiego pisarza i publicysty. Jako pierwsza głos zabrała Danuta Krzyżyk (Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach). Jej wystąpienie było poświęcone problematyce tytułów opowiadań i powieści pisarza. Badaczka przedstawiła teorię, że tytuł jest „mikro-tekstem o tekście zasadniczym”, pierwszą odautorską wypowiedzią skierowaną do czytelnika, która ma dwie podstawowe funkcje: identyfikowanie utworu oraz wprowadzenie do niego. Przeprowadzone przez D. Krzyżyk analizy wykazały, że spośród tytułów sformułowanych przez G. Morcinka większość ma charakter informacyjny, a tylko część charakter metaforyczny. Przykładami tytułów informacyjnych mogą być: *Ondraszek*, *Mat Kurt Kraus*, *Czarna Julka* (wskazujące bohaterów) lub *Siedem zegarków kopidoła Joachima Rybki* (wskazujące na główny rekwizyt). Metaforyczny sens posiadają tytuły, które wydają się pozornie informacyjne: *Listy spod morwy* (morwa jako symbol odnawiającego się cyklu życia), *Judas z Monte Sicuro* (pisarz stawia pytanie, czy wszyscy jesteśmy judaszami), *Pola Elizejskie* (odwołanie do motywu mitologicznego). W podsumowaniu wystąpienia badaczka zwróciła uwagę, że na każdy tytuł można spoglądać zarówno „od wewnątrz” jak i „od zewnątrz” utworu, podobnie jak można go odczytywać w sposób uniwersalny lub prywatnie, z własnej perspektywy.

Helena Synowiec (Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach) wykład *Kultura górnicza utrwalona w tekstach Gustawa Morcinka* rozpoczęła od wygłoszenia w śląskiej gwarze fragmentów gawędy *Ostatni koniorz* autorstwa Henryka Konska, górnika kopalni „Jankowice”. W gawędzie H. Konska, opowiadającej o jego pracy w kopalni w latach międzywojennych, pojawia się wiele elementów kultury i języka górniczego, które uwiarygodniają fakty podawane przez G. Morcinka w jego opowiadaniach. G. Morcinek jako pisarz pierwszy wprowadził gwarę do tekstu literackiego, choć

używał jej głównie w dialogach. Prelegentka zwróciła uwagę, że pisarz był trafnym obserwatorem językowych zachowań górników. Wiernie oddał ich sposoby pozdrawiania się, przejawy nieufności w rozmowie z obcymi, oszczędność w słowach oraz etykę i kulturę języka. H. Synowiec podkreśliła, że sam G. Morcinek żywił niechęć do zbędnych germanizmów, choć dopuszczał stosowanie niemieckich określeń, które utrwaliły się poprzez ich używanie (np. nazwy narzędzi górniczych).

Kolejny referat, autorstwa Marty Tomczok (Zakład Literatury XX i XXI wieku, Uniwersytet Śląski w Katowicach), dotyczący obecności zwierząt w twórczości G. Morcinka i stosunku samego pisarza do „braci mniejszych”, ze względu na nieobecność autorki został odczytany przez L. Sadzikowską. Autorka zwróciła w nim uwagę na stosunkowo nowe badania *animal studies*, które w centrum stawiają zwierzęta i przedstawiają człowieka jako jeden z gatunków zwierząt. Wiele elementów tego rodzaju badań jest obecnych w twórczości G. Morcinka. Pisarz podkreślał wieloaspektowość relacji ludzi i zwierząt, był żarliwym zwolennikiem ich etycznego i podmiotowego traktowania i ubolewał, że ludzie, którzy tak wiele zła doświadczyli w obozach koncentracyjnych, nie są w stanie powstrzymać się przed wyrządzaniem zła zwierzętom. Twórczość autora *Pokładu Joanny* jest świadectwem afirmacji zwierząt. Doceniał on szczerłość i naturalność zwierząt, szanował to, że żyją w zgodzie z naturą i własnymi potrzebami. Tworzony przez pisarza świat jest nasycony obecnością zwierząt, które nie są jego tłem, ale ważną częścią. To nie człowiek zaprzyjaźnia się z nimi, ale one z człowiekiem. Mają więc wolną wolę.

W ostatnim wystąpieniu Katarzyna Tałuć (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, Uniwersytet Śląski w Katowicach) opowiedziała o swoich badaniach poświęconych obecności G. Morcinka w internecie. Prelegentka jako narzędzia badawczego użyła Google Trends oraz Similar Web, które pozwalają określić m.in. częstotliwość występowania danych fraz (określeń) w internecie czy liczbę odsłon danej strony. W badaniu uwzględniła imię i nazwisko pisarza oraz tytuły jego poobozowych dzieł. Największą popularnością cieszyło się hasło „Gustaw Morcinek”, co, jak zaznaczyła prelegentka, nie jest zaskoczeniem, jeżeli weźmiemy pod uwagę metodykę wyszukiwania i gromadzenia informacji o konkretnym pisarzu. W rankingu najczęściej odwiedzanych miejsc w sieci przy użyciu wybranych fraz znalazły się: elektroniczna encyklopedia wikipedia.pl, serwis czytelniczy lubimyczytac.pl, strony dzienników prasowych Katowice.wyborcza.pl czy dziennikzachodni.pl. Kolejną grupę tworzyły serwisy współtworzone najczęściej przez uczniów: wypracowania.pl, streszczenia.pl i sciaga.pl.

Na przedstawionej liście znalazły się także adresy blogów zawierających recenzje książek (np. przeczytalamksiazke.blogspot.com), a komentarze do recenzji dzieł G. Morcinka świadczą o tym, że jego twórczość jest przez współczesnych czytelników odkrywana na nowo.

Przeżycia G. Morcinka, który spędził niemal całą wojnę w obozie koncentracyjnym, współczesnemu człowiekowi wydają się pozornie odległe i w żaden sposób niepowiązane z jego codziennością. Jednakże – jak pokazało seminarium – pewne problemy są ponadczasowe. Pisarz stawia pytania kluczowe także i dzisiaj: Co znaczy być człowiekiem? Dlaczego niektórzy ludzie wyzbywają się swego człowieczeństwa? Jak żyć w zgodzie z własnym sumieniem? Czy można je zagłuszyć? Niezwykle cenna okazała się obecność w seminarium młodych ludzi, którzy uczestniczyli w dyskusji ze szczerością i zaangażowaniem i wrażliwością, co daje nadzieję, że twórczość G. Morcinka znajdzie jeszcze wielu czytelników.

Literatura

- Borodziej, W., Stola, D., Szaynok, B., Władyka, W., Zaremba M. (2017). Nagrody Historyczne 2017. *Polityka*, (3108), 87–89. Pobrane z: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1702700,1,nagrody-historyczne-2017.read>.
- Morcinek, G. (1946). *Listy spod morwy*. Katowice: Wydawnictwo „Literatura Polska”.

Tekst wpłynął do redakcji 9 kwietnia 2018 r.